

„Moskva - Petuški“: društveno-politički status Venjičkina lika

Mojaš, Matea

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:419838>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-14**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za rusistiku

Dvopredmetni sveučilišni diplomski studij ruskog jezika i književnosti – prevoditeljski studij

Matea Mojaš

„Moskva – Petuški“: društveno-politički status

Venjičkina lika

Diplomski rad

Zadar, 2023.

Sveučilište u Zadru

Odjel za rusistiku

Dvopredmetni sveučilišni diplomski studij ruskog jezika i književnosti – prevoditeljski smjer

„Moskva – Petuški“: društveno-politički status Venjičkina lika

Diplomski rad

Student/ica:

Matea Mojaš

Mentor/ica:

prof. dr. sc. Zdenka Matek Šmit

Zadar, 2023.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Matea Mojaš**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom „**Moskva – Petuški**“: društveno-politički status Venjičkina lika rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 19. siječnja 2023.

1. UVOD.....	2
2. SOVJETSKA RUSIJA – DRUŠTVENO-POLITIČKA ATMOSFERA.....	4
2.1. Staljinističko doba	4
2.2. Period vladavine Hruščova i Brežnjeva.....	7
2.3. Gorbačov – glasnost, perestrojka i dezintegracija Sovjetskog Saveza	10
3. O AUTORU	12
3.1. Faktografska biografija.....	12
3.2. „Piće je za dušu ono što je hrana za tijelo“.....	15
4. ANALIZA POEME KROZ DRUŠTVENO-POLITIČKU PRIZMU.....	18
4.1. Općenito o poemi <i>Moskva – Petuški</i> i postmodernizmu	19
4.2. Venedikt Jerofejev – intelektualac	20
4.3. Tragedija i „protuironija“	21
5. ZAKLJUČAK	26
6. BIBLIOGRAFIJA.....	28
6.1. Izvori.....	28
6.2. Literatura	28
SAŽETAK.....	30
„MOSKVA – PETUŠKI“: DRUŠTVENO-POLITIČKI STATUS VENJIČKINA LIKA.....	30
РЕЗЮМЕ	30
«МОСКВА – ПЕТУШКИ»: СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ СТАТУС ГЕРОЯ ВЕНИЧКИ ЕРОФЕЕВА.....	30
ABSTRACT	31
"FROM MOSCOW TO PIETUSHKI": SOCIO-POLITICAL STATUS OF THE CHARACTER OF VENYA YEROFEYEV	31

1. Uvod

Venedikt Vasiljevič Jerofejev, pisac iznimnog senzibiliteta koji je još tijekom života slovio za genija, a istovremeno bio na margini društva, rođen je 1938. godine u predgrađu Kandalakše na Koljskom poluotoku i umro u Moskvi 1990. u pedeset drugoj godini života (usp. Lukšić 2017: traži pod *Pustolovine čuvenih djela: Moskva – Petuški Venedikta Jerofejeva*). Vrhuncem njegova književna stvaralaštva smatra se postmodernistička poema pisana u prozi pod nazivom *Moskva – Petuški*. Po autorovim riječima, poema je pisana 1969. godine u periodu od četiri tjedna radova polaganja kabela na relaciji Šeremetjevo – Lobnja (usp. Prudnikov 2019: traži pod *Moskva – Petuški. K 50-letiju netlennogo proizvedenija posvjaščaetsja*). S druge strane, iz autorova pisma mađarskoj prevoditeljici možemo zaključiti da je radnja smještena u 1970. godinu (usp. Jerofejev 2001: 27). Prvi je put objavljena u Izraelu 1973. godine pod pokroviteljstvom tamošnje Neovisne liberalne stranke, bez lektora i korektora, u tiraži od tristo primjeraka (usp. Lukšić 2017). Nekoliko godina zatim, 1977. u Parizu, uslijedilo je francusko izdanje. U Sovjetskom Savezu skraćena verzija poeme tiskana je 1988. godine u časopisu *Trezvost¹ i kul'tura* za vrijeme *Perestrojke* pod vladavinom Mihaila Gorbačova, a u cjelovitom je izdanju izašla godinu dana nakon toga u književnom almanahu *Vest'*, da bi konačno iste godine bila objavljena u izdavačkoj kući *Prometej* (usp. Prudnikov 2019: traži pod *Moskva – Petuški. K 50-letiju netlennogo proizvedenija posvjaščaetsja*). Osim spomenutih *tamizdata*, od perioda nastanka do službenih sovjetskih izdanja *Moskva – Petuški* mogla se čitati i u *samizdatu*. O razlozima i uzrocima, kao i o samom fenomenu navedenih publikacija općenito, detaljnije ćemo se pozabaviti u nastavku teksta. Na prostorima bivše Jugoslavije pojavila se 1980. godine u prijevodu Drage Bajta na slovenskom pa 1985. u prijevodu Aleksandra Badnjarevića na srpskom jeziku, a dalje svakako treba istaknuti izniman istraživački i prevoditeljski rad hrvatske znanstvenice Irene Lukšić.

Pri prvom pogledu na ime protagonista Venjičke Jerofejeva, jasno je da se lik ne može odvojiti od samog autora. Djelo možemo smatrati autobiografijom s elementima fikcije, što kod čitatelja proizvodi osjećaj nesigurnosti, tj. postavlja se pitanje koji elementi imaju uporište u materijalnoj zbilji, a koji ne.

Tema koju ćemo obrađivati društveno-politički je kontekst poeme, „naopako postavljena sovjetska stvarnost“ (Jerofejev 2001: 10) i odnos autora prema toj stvarnosti. U

¹Sovjetski časopis koji propagira antialkoholnu kampanju, rus. *trezvost'* u hrvatskom prijevodu glasi trijeznost, trezvenost.

nastavku će se pokušati elaborirati teza da je Jerofejev komentirao i kritizirao zbivanja u Rusiji, kratko bi se doticao političkih termina, iako se nije dugo zadržavao na njima. Razlog tome može biti smanjena koncentracija, gubitak fokusa, nezainteresiranost, ali i suptilno poigravanje s granicom dopuštenog ili jednostavno umjetnička proizvoljnost. Kao kod Čehova, dramska se napetost diže, ali ne dolazimo do vrhunca. S obzirom na to da će glavna tema ovog rada biti društveni aspekt lika, samim time i autora, u prvom će se dijelu obraditi relevantne povijesne teme sovjetske Rusije tog perioda, a govorit ćemo i o tome kako je društvo gledalo na Venju. Za vrijeme Jerofejevljeva života na čelu Sovjetskog Saveza bile su četiri značajnije osobe. Josif Visarionovič Džugašvili Staljin vladao je od 1922. (ili 1924.)² do 1953. Nakon kratkog perioda vlasti Georgija Maksimilijanoviča Maljenkova zamijenio ga je Nikita Sergejevič Hruščov (1953. – 1964.). Uslijedio je Leonid Iljič Brežnjev (1964. – 1982.), zatim kratko Jurij Vladimirovič Andropov (1982. – 1984.), Konstantin Ustinovič Černjenko (1984. – 1985.) i, najzad, posljednji sovjetski vođa Mihail Sergejevič Gorbačov (1985. – 1991.). Od piščeva rođenja 1938. do smrti 1990. smijenili su se dugogodišnji staljinistički period, uključujući i Drugi svjetski rat, *ottepel'* ili „odjuga“ (prev. Flaker)³, ponovno zaoštavanje odnosa sa Zapadom za vrijeme Brežnjeva, Hladni rat, nuklearno nadmetanje. Na unutarnjopolitičkom planu odvijali su se razni pokušaji gospodarskih reformi, treći emigracijski val u kojem su odlazili sovjetski disidenti, cenzura, represija i sl. S druge strane,

sovjetski komunizam je imao postignuća za sebe – i ta postignuća su bila neophodna za njegovo preživljavanje. Komunizam je prođubio i proširio obrazovni napredak. Propagirao je poštovanje visoke kulture, pogotovo književnosti, podržavao je umjetnost, povećao je službenu posvećenost znanosti. Proširio je pristup sportu i slobodnom vremenu. [...] Gradio je gradove. Porazio je najopakiju desničarsku vojnu silu Europe, nacističku Njemačku. U recentnijim godinama, nakon Drugog svjetskog rata, uspio je pružiti gotovo svim građanima barem minimalnu sigurnosnu mrežu hrane, stambenog prostora, odjeće, zdravstva i zaposlenja. Nudio je mirni, predvidljivi okvir u kojem su ljudi mogli živjeti svoje živote (Service 2014: 541).

Nakon uvida u kontekst društva, govorit ćemo o samom autoru i njegovu životu te u kojoj je mjeri sovjetska vlast utjecala na njega. Treća sastavnica ovog rada bit će analiza poeme iz

² God. 1922. Staljin je izabran za Generalnog sekretara Centralnog komiteta Komunističke partije. Ranije ta pozicija nije bila od većeg značaja, ali u kontekstu Lenjinova dva srčana udara i lošeg općeg zdravstvenog stanja svima je bilo jasno da uloga generalnog sekretara ujedno postaje i vodeća uloga u SSSR-u. Tehnički, Lenjin ostaje na vlasti do smrti 21. siječnja 1924. godine (usp. Pivovarov, Čagadaeva 2022).

³ Termin *ottepel'* u hrvatskom jeziku možemo pronaći pod „odjuga“ ili „jugovina“. Jasmina Vojvodić napominje da je prvi termin neologizam Aleksandra Flakera kako bi se diferencirao od meteorološke pojave jugovine, južine, otapanja snijega (Užarević 2020: 446). Termin je motiviran istoimenim romanom Ilje Erenburga objavljenim 1954. godine (Lauer 2009: 257).

društveno-političke perspektive, razmatrat ćemo radi li se o provokaciji, implicitnoj ili eksplicitnoj kritici režima i naroda, tko su povijesne ličnosti koje Venjička spominje, kako se poigrava „modernim“ demokratskim terminima, zašto naglašava pojam socijaldemokracije itd.

Cilj ovog diplomskog rada analiza je lika i diskursa kroz društveno-političku prizmu. Razmatrat ćemo Venjičkine stavove, ideologiju i odnos prema režimu. Pokušat ćemo donijeti zaključak o međuodnosu lika, autora i vanjskih zbivanja koristeći se pritom relevantnim izvorima.

2. Sovjetska Rusija – društveno-politička atmosfera

S obzirom na to da primarna tema ovog rada nije socijalistički režim u Rusiji dvadesetog stoljeća, već nam je bitno shvatiti kontekst društvenih zbivanja za vrijeme autorova života, ovdje neće biti riječ o svrgavanju dinastije Romanovih, revolucijama, sukobima, dolasku boljševika na vlast i prvim godinama njihove vlasti. Venedikt Jerofejev rođen je 1938. godine, stoga nas zanima povijesni kontekst počevši od četrdesetih godina dvadesetog stoljeća. Sasvim slučajno, vrijeme njegove smrti podudara se s dezintegracijom režima i krajem jedne epohe. Kao što je već ranije spomenuto, naša početna točka bit će period vladavine Josifa Visarionoviča.

2.1. Staljinističko doba

Pseudonim „Staljin“ motiviran je usporedbom s čelikom (rus. *stal'*), implicira čvrstoću karaktera, odlučnost, otpornost, snagu⁴. Konotacija muževnog (rus. *mužestvo* označava hrabrost) naglašava ulogu „Oca Naroda“, „*pater familias*“, autoritet i, gradacijski, strah i trepet od tog autoriteta. Nakon što je car Aleksandar II. Romanov 1861. godine ukinuo kmetstvo, Čelični ga je Čovjek za vrijeme svoje vladavine praktički ponovo uspostavio. Seljaci nisu imali pravo na osobni dokument i nisu mogli napustiti svoje prebivalište, uvjeti života seljaka bili su u mnogočemu čak i gori nego za vrijeme kmetstva. Provodila se kolektivizacija poljoprivrede s ciljem stvaranja zadružnog vlasništva. Osnivala su se zadružna i državna imanja, poznatija pod terminima *kolhozi* i *sovhozi*. O kolektivizaciji i kolhozima pisao je, između ostalog, i socrealistički književnik Šolohov. U *Uzoranoj ledini* piše o različitim fazama razvijanja kolhoza, od borbe s kulacima i kulačkim kozačkim oficirima do prvih uspjeha u radu (usp. Barac u: Lukšić, Užarević 1992: 144). Masovno su se zatvarale crkve i manastiri (usp. Čuto

⁴ Usporedbe radi, bivša britanska premijerka u tri uzastopna mandata Margaret Thatcher (1925. – 2013.) nosila je nadimak „Željezna Lady“.

2009: 82). Slično je bilo i s džamijama i sinagogama, režim je prema religiji imao represivan stav:

Ateističkoj državi nije se sviđalo ustrajanje na vjerovanju u Boga te se smatralo da je vjera potencijalni instrument prikrivene političke opozicije. Kod sklapanja brakova mladence se poticalo na obrede kod matičara, sovjetski patriotizam i svjetovna ceremonija trebali su nadomjestiti religijski obred (Service 2014: 366).

Nadalje, umjetnost je u Sovjetskom Savezu morala biti u službi režima. Zadaća umjetnika bila je „zrcaljenje uspjeha socijalističkog poretka“ (Čuto 2009: 82), a njegova funkcija bila je socijalno-pedagoška. Neki od najistaknutijih književnika socrealista bili su Maksim Gorki⁵, Mihail Šolohov, Nikolaj Ostrovski i dr. Teme su bile unaprijed određene, moglo se pisati o kolektivizaciji, industrijalizaciji, socijalističkoj preobrazbi sela, klasnoj borbi, kultu vođe, heroizaciji radničke klase. Posljedica toga bila je naizgled idealna stvarnost, tzv. *lakirovka*, „vapajuća falsifikacija stvarnosti i sterilnost spisateljskoga posla kao takva“ (Užarević 2020: 445). Slično mišljenje dijeli i Flaker kada govori da je još tijekom prve polovine tridesetih godina ruska stvarnost opisivana u cjelini, a nakon Staljinova proglasa o stvaranju platforme socijalističkog realizma „u prvi plan izbija 'pozitivan lik', prikazivanje 'herojske epohe', optimizam i 'revolucionarni romantizam“ (Flaker u: Lukšić, Užarević 1992: 145).

R. Service će istaknuti:

Književnost je također stekla ugled, no kao i kod znanosti, Staljin je davao potporu samo aktivnostima koje su pridonosile njegovim prikrivenim namjerama. Natjerao je 37 istaknutih autora, uključujući Maksima Gorkog, da napišu prikaz pun hvalospjeva pod naslovom „Staljinov Bjelomorsko-baltički kanal“. Ostali uključeni pisci bili su Mihail Zoščenko, Valentin Katajev, Aleksej Tolstoj i Viktor Šklovski. Svi umjetnici strahovali su za svoje živote. Ubijeni su neki od najslavnijih pjesnika, pisaca, slikara, filmskih redatelja i skladatelja. Isak Babelj bio je strijeljan, Osip Mandeljštam poginuo je u Gulagu; Marina Cvetajeva, čijeg je supruga i kćer pogubio NKVD, počinila je samoubojstvo. Mihail Bulgakov umro je od upale bubrega na slobodi. Ana Ahmatova i Boris Pasternak živjeli su u strahu, ne znajući zašto su oni bili pošteđeni sudbine koju su doživjeli ostali. Posljedica je bila da je vrlo malo romana i pjesama bilo tiskano. Bulgakovljev roman *Majstor i Margarita*, s fantazmogoričnim opisom klaunova i birokrata tadašnje Moskve, ležao je u ladici njegova stola. Nijedna od prekrasnih elegija

⁵ Miljenko Jergović u jednom svom osvrtu na Maksima Gorkog kaže da je ispočetka bio veliki zaštitnik sovjetskih pisaca, disidenata, prepoznavao je talente i pomagao ih. S dolaskom Staljina stvari su se promijenile, više nije bio književni otac kao za vrijeme Lenjina, jer je i Staljin bio cinik, a ne idealist (usp. Jergović 2013: traži pod *Maksim Gorki: burevjesnik*).

Mandeljštama, Pasternaka i Cvetajevu o sudbini njihove zemlje nije bila tiskana (Service 2014: 258-259).

Ipak, umjetnost nije mogla biti u potpunosti kontrolirana; u *komunalkama* inteligencija je potajno razmjenjivala mišljenja i ideje, djela su se kriomice objavljivala i dijelila: „unutar dominantne 'sorealističke kulture' pojavljivale (su se) 'devijacije' – svojevrsna duhovno-umjetnička ilegala (*samizdat, tamizdat, polutajni kružoci* i interesne skupine – općenito govoreći, relativno snažan kulturni *underground*)“ (Užarević 2020: 442). Bez obzira na restrikcije i moguće konzekvence, *underground* je djelovao kao njutnovska reakcija na režimsku akciju. Samo neki od Jerofejevljeva „društva iz podzemlja“ bili su Josif Brodski, Boris Pasternak, Ana Ahmatova, Jurij Oleša, Vladimir Visocki, Andrej Tarkovski itd.

Nakon velike *čistke* u drugoj polovini tridesetih godina atmosfera je i dalje bila jednako zategnuta. Za uhićenja je bio zadužen Narodni komesarijat unutarnjih poslova, poznat pod akronimom NKVD⁶, prethodnik KGB-a.⁷ Takav tip tijela koji je obavljao poslove državne sigurnosti ili tajne policije postojao je još od 1917., samo pod različitim imenima. Primjera radi, u slučaju jednog požara koji je planuo u spremištu žita u Krasnojarsku „nije bilo nikakvih ozbiljnijih napora da se uhvate i kazne osobe koje su zaista počinile prekršaj; bilo je određeno da 72 950 žrtava (28 posto) treba strijeljati, a ostalima odrediti osam do deset godina zatvora ili radnog logora“ zato što je Politbiro 31. srpnja 1937. donio odluku o kvotama uhićenja za svaku važniju teritorijalnu jedinicu SSSR-a koje je trebalo ispuniti (usp. Service 2014: 235). Prema podacima Muzeja povijesti Gulaga, za vrijeme Staljinova režima oko dvadeset milijuna ljudi bilo je poslano u zatvore i logore, a život je izgubilo najmanje milijun i sedamsto tisuća ljudi (Jegorov 2020: traži pod *GULAG: Glavni logori sovjetskog kazneno-popravnog sustava*). S druge strane, ruski povjesničar Viktor Zemskov tvrdi da je od 1921. do 1954. bilo točno 4 060 306 žrtava političke represije. U toj se analizi poziva na dokumentaciju OGPU-a, NKVD-a i sličnih organizacija državne sigurnosti (usp. Zemskov 2012: traži pod *V.N. Zemskov: O masštabah političeskih repressij v SSSR*). Kao što vidimo iz priloženog, brojke se uvelike razlikuju pa tako Service samo za 1939. godinu kaže da je

ukupan broj zatvorenika u sustavu prisilnog rada – uključujući zatvore, radne logore, radne kolonije i „posebne naseobine“ – bio 2,9 milijuna. U svakom logoru bilo je bandi zatvorskih lopova kojima su vlasti dopuštale da maltretiraju „političke“. Trgovina seksualnim uslugama bila je vrlo raširena. Mnogi zatvorenici ubili bi ili osakatili slabijeg druga samo da otmu njegove cipele (Service 2014: 238).

⁶ *Narodnyj Komissariat vnutrennih del (NKVD)*.

⁷ *Komitet gosudarstvennoj bezopasnosti (KGB)*.

Još jedan značajan faktor tog vremena bio je Drugi svjetski ili Veliki domovinski rat⁸. Govoreći o toj temi često možemo čuti da je Europa obranjena zahvaljujući sovjetskim vojnicima. Izravna posljedica rata u Sovjetskom Savezu bila je smrt oko 26 milijuna ljudi, uključujući četvrtinu stanovnika Ukrajine i Bjelorusije (usp. *ibid.*: 301). Želja za pobjedom nad Nijemcima imala je sjedinjujući i patriotski učinak. Narod je bio ponosan na značenje svoje domovine u svijetu i na činjenicu da su se našli na dobroj strani povijesti.

Svi su crpili rezerve izdržljivosti povezane sa svakodnevnim životom koji je, prema mjerilima industrijskih društava zapadne Europe, već ionako bio izvanredno težak. Građanski rat, prva petoljetka i Velika čistka naviknuli su sovjetske građane da izvuku najbolje iz izuzetno loše sudbine; glad, bolest, niske plaće, bijedno stanovanje i državno nasilje bili su stalne značajke u životu većine njih. [...] Razlika 1941. bila je u tome što je muka dolazila izvana, a ne iz zemlje. (*ibid.*: 295).

Također, naglašava R. Service: „Hrabri individualni duh izrastao je iz rata. Nije čudo da su neki od najizdržljivijih kritičara partijskog sustava u uzdizanju 1960-ih i 1970-ih godina, uključujući Aleksandra Solženjicina i Roja Medvedeva, bili ratni veterani“ (*ibid.*: 304). Solženjicin je nakon Drugog svjetskog rata bio zatvoren u logoru nedaleko od Moskve i tvrdio je da bi iskustvo iz logora moglo oplemeniti karakter zatvorenika (usp. *ibid.*: 238). Sličnu ideju zagovara i austrijski psihijatar te utemeljitelj logoterapije Viktor Frankl koji je prošao sličan put u nacističkim logorima. Njegovo kapitalno djelo *Čovjekovo traganje za smislom* šalje egzistencijalističku poruku da je uvijek moguće pronaći smisao, a bit života je u odgovoru na jedinstvene okolnosti vlastite egzistencije (usp. Paska 2018: traži pod *5 ideja Viktora Frankla koje će vam promijeniti život*). Iz teološke perspektive patnja je uzvišena, plemenita⁹.

2.2. Period vladavine Hruščova i Brežnjeva

„Nakon Staljinove smrti moglo je doći do slobodnijeg kulturnog i društvenog ozračja. Dopusšteno je objavljivanje članka Vladimira Pomeranceva u kojem se poziva na veću iskrenost u književnosti. Obmane i samoobmane u književnosti i masovnim medijima mahom su se

⁸ Termin „Drugi svjetski rat“ za Ruse podrazumijeva period od 1. rujna 1939. do 2. rujna 1945, tj. od Hitlerove invazije na Poljsku do japanske kapitulacije. „Veliki domovinski rat“ odnosi se na sudjelovanje SSSR-a u Drugom svjetskom ratu od 22. lipnja 1941. do 9. svibnja 1945. Uvriježen je i termin „Drugi domovinski rat“ pri čemu se rat s Napoleonom 1812. smatra Prvim domovinskim ratom (Podrabinek 2015: traži pod *Otečestvennaja ili mirovaja?*).

⁹ Dostojevski kroz svog *Idiota* progovara o vlastitom predsmrtnom iskustvu koje je proživio nakon što je osuđen na egzekuciju, a zatim pomilovan tik prije smaknuća: „Tko još plače od straha? Nisam ni mislio da bi od straha mogao zaplakati netko tko nije dijete, čovjek koji nikad nije plakao [...] A što se u tom času zbiva u duši, kako li se duša samo grči? To je nasilje nad dušom, ništa drugo“ (Dostojevski 1975: 24)! U istom djelu navodi da je ruska duša – pomrčina.

osuđivale, a pripovijetka Ilje Erenburga, *Južni vjetar*, u kojoj opisuje probleme upravitelja i intelektualaca za Staljinove vladavine, izazvala je senzaciju“ (Service 2014: 336). Erenburg je 1953. objavio i članak u kojem ističe umjetničku neuvjerljivost kao problem ondašnje ruske književnosti. Relativno nepoznat pripovjedač Pomerancev u ranije je navedenom članku „kritizirao proizvodnu i kolhoznu djelatnost s njihovim stereotipnim junacima, sadržajnim klišejima i beskonfliktnim ozračjem“ (Lauer 2009: 115). Političkom vodstvu postalo je jasno da represija nije dovoljna za potpuno zadržavanje vlasti. Dana 25. veljače 1956. Nikita Hruščov službeno je osudio kult ličnosti Staljina. U četverosatnom obraćanju posthumno ga je prozvao za zlouporabu vlasti, represiju, čistke, teror, deportacije etničkih manjina itd. (usp. Service 2014: 340-341). Zaboravio je napomenuti da je i sam sudjelovao u nekolicini od navedenog, kao i to da je bio jedan od Staljinovih izabranika uz Beriju i Maljenkova. Hruščov je izjavio kako je sovjetsko društvo na početku njegove vladavine doseglo točku s koje se nazirao „pravi komunizam“. S obzirom na to da je Lenjinova ideja optimalnog društvenog uređenja bila samoupravljanje koje je trebalo uslijediti nakon diktature proletarijata i ukidanja političkih organizacija, nije sasvim jasno na koju je točku Hruščov mislio. I dalje je očekivao velik utjecaj Partije na društvo, a slobode medija, okupljanja i vjerske slobode tek su se trebale ostvariti (usp. ibid.: 359-360). Ipak, jasno je da s dolaskom Hruščova na vlast nastaje tzv. *otpepel'* ili „odjuga“, osuđuje se kult Staljina, ublažava se atmosfera straha u društvu, ukida se sustav GULAG, rehabilitiraju se žrtve režima, u nekoliko prvih mjeseci rehabilitirano je između osam i devet milijuna ljudi, a među prvima bila je i supruga V. Molotova, Staljinova dugogodišnjeg suradnika (usp. ibid.: 345), događa se pomak u međunarodnim odnosima. U skladu s potonjim, godine 1957. u Moskvi se održava Svjetski festival mladih i studenata, SSSR otvara svoja vrata mladima iz raznih dijelova svijeta (usp. Čuto 2009: 84).

U svim gradovima sagradili su se stambeni kompleksi. Prehrana se i dalje poboljšavala. Samo potrošnja mesa narasla je 55% od 1958. do 1965. godine. Ljudi su počeli kupovati hladnjake, televizore pa čak i perilice rublja. Zdravstvo i obrazovanje bili su besplatni i svima dostupni; najamnine, grijanje u kućanstvima i gorivo za kuhanje bili su jako jeftini. Radna disciplina bila je opuštena. Za nezaposlenost se gotovo i nije znalo. Nakon 1953. nadnice su narasle te su i dalje bile u porastu [...]. Uvedena je pričuva za umirovljenike. Minimalna godišnja mirovina iznosila je 30 rubalja, što je jedva bilo dostatno za preživljavanje. No, Hruščov je tek započeo rješavanje problema, a mnogi stariji građani ipak su mogli naći posao kao recepcionari, vratari i čistači u hotelima. Opstanak jeftinih gradskih kavana bio je pokazatelj da ni umirovljenici ni siromašni radnici nisu bili gladni [...]. Za vrijeme Hruščova umjetnost je cvjetala kao u 20-ima. Romanopisci, pjesnici, slikari i redatelji sebe su smatrali djecom 20. kongresa.

Nakon Hruščovljevog govora završne sjednice odlučili su mu vjerovati – cijenili su ga jer u to vrijeme nije imao tako okrutan stav prema visokoj kulturi kao njegovi politički suparnici u vodstvu SSSR-a“ (Service 2014: 355-356, 362).

S druge pak strane, neistinita je tvrdnja da ga se može smatrati pokroviteljem umjetnosti. To dokazuje i izložba u moskovskom Manježu 1962. koja je ostala zapamćena po ekscesima Nikite Hruščova kada se derao na avangardne umjetnike i nazivao ih pogrđnim imenima. Nagu ženu sa slike Roberta Faljka usporedio je s kuhanim krumpirom i zaključio kako takva umjetnost nije potrebna sovjetskom narodu (usp. Bolotova 2021: traži pod „On kričal kak rezanyj'. Kak Nikita Hruščov gromil i kuda posylal sovremennih hudožnikov“). U svakom slučaju, ozračje je bilo slobodnije, slušao se *jazz*, slikari su eksperimentirali s novim tehnikama koje nisu nužno bile socrealističke, na scenu su stupili *šezdesetaši* (rus. *šestidesjatniki*) poput Jevgenija Jevtušenka, Bulat Okudžava u svojim je pjesmama ironizirao birokrate, ponovo su se tiskala djela Dostojevskog i Jesenjina, Aleksandar Solženjicin 1962. je godine objavio *Jedan dan u životu Ivana Denisoviča*. S druge strane, Boris Pasternak je 1958. bio prisiljen odbiti Nobelovu nagradu za književnost koju je dobio za roman *Doktor Živago* (ibid.: 362-363). Rukopise je morao odobriti *Glavlit*¹⁰. Josif Brodski bio je uhićen s optužbom da je društveni parazit, a nedugo zatim je i deportiran, 1972. godine. Dvanaest godina nakon revolucionarne objave Ivana Denisoviča, Solženjicin je također bio primoran napustiti zemlju. *Šezdesetaške* ideje bile su iluzija. Jerofejev piše: „Moje sutra je svijetlo. Da. Naše je sutra svjetlije negoli naše jučer i naše danas. No, tko jamči da naše preksutra neće biti gore od našeg prekjučer“ (Jerofejev 2001: 67)?

Maljenkov i Hruščov zalagali su se za mirnu koegzistenciju globalnog socijalizma i globalnog kapitalizma, povjesničarima su naredili da u Lenjinovim govorima potraže eventualne dokaze o njihovom mirnom suživotu. Ipak, nije se negirala Lenjinova teza o neizbježnosti svjetskih ratova sve dok traje dominacija globalnog kapitalizma (usp. ibid.: 352). Na vanjskom planu nastavila se politika izravnog utjecanja na zemlje Varšavskog pakta. U Budimpešti je 23. listopada 1956. došlo do sukoba, a tjedan dana kasnije i do pobune protiv Sovjeta (usp. Borisov 2021: traži pod '*Graždane, Otečestvo v opasnosti! Naši tanki na čužoj zemle!*', usp. Krečetnikov 2016: traži pod *Čego vy, vozmožno, ne znali o vengerskih sobytijah 1956 goda*). Slična se situacija odvila i u Pragu 1968. kada je Brežnjev odlučio intervenirati i ugušiti takozvano „Praško proljeće“ i Aleksandra Dubčeka (usp. Perrin 2018: traži pod *L'été 68: la Tchécoslovaquie envahie, fin du Printemps de Prague*). Ruski neistomišljenik,

¹⁰ Agencija za cenzuru osnovana 1922. pod nazivom "Glavna uprava za književno-izdavačke poslove pri Narkomprosu RSFSR", skraćeno Glavlit.

oporbenjak Andrej Saharov slikovito je opisao da je sovjetsko društvo iz kulturnog proljeća (Hruščov) zašlo u jesen (Brežnjev) pritom preskočivši ljeto. Zemlje članice Varšavskog pakta bile su obvezne vojno intervenirati u slučaju nereda i prijetnji socijalizmu u bilo kojoj drugoj zemlji članici. Ta odluka poznata je i kao Brežnjevljeva doktrina. Jedna od država članica bila je i Istočna Njemačka. Planetarno je postao poznat grafit poljupca Leonida Brežnjeva i Ericha Honeckera, generalnog sekretara Istočne Njemačke zadužena za izgradnju Berlinskog zida. Poljubac koji se dogodio 1979. godine povodom 30. obljetnice osnivanja Njemačke Demokratske Republike postao je dijelom pop-kulture. Za Brežnjeva vezujemo i politiku detanta (rus. *razrjadka*) koja je trebala donijeti smanjenje napetost u svijetu Hladnog rata. Jedna od njegovih odluka bila je i trostruko povećanje cijena votke, a prihodi od prodaje alkoholnih pića predstavljali su značajan udio sovjetskog proračuna. S obzirom na to da će kasnije biti riječ o značenju alkohola u formiranju Jerofejevljeve ličnosti, zanimljivo je istaknuti kako je za kratko vrijeme Andropova uvedena nova jeftina votka poznata pod imenom „Andropovka“.

Slika 1. Grafit Dmitrija Grubelja na Berlinskom zidu s natpisom: „Gospode! Pomozi mi preživjeti ovu smrtonosnu ljubav!“

2.3. Gorbačov – glasnost, perestrojka i dezintegracija Sovjetskog Saveza

Glavni urednik portala *Novaja Gazeta Evropa* Kiril Martinov u intervjuu povodom 30. obljetnice pada Sovjetskog Saveza kazao je da su Gorbačovu interesi naroda bili važniji od političkih interesa, kako se zalagao za mir, parlamentarizam, slobodu medija i okupljanja. Povjesničar Andrej Zubov nadodao je koliko je značenje imalo povlačenje vojnika iz Afganistana 1988., a posebice uspostava mira i uspjeh očuvanja svijeta od eskalacije nuklearnog rata. Gorbačov se zalagao za to da država i režim budu dužni služiti čovjeku, a ne

čovjek režimu (Martinov i Zubov u Sokolov: traži pod *Pri něm ne stydno bylo žit'*). Proveo je značajne reforme poput *glasnosti*, veće slobode glasa i tiska. *Perestrojka* je trebala restrukturirati politički i gospodarski sistem, uključujući uvođenje višestranačja i promicanje većih tržišnih sloboda. Godine 1990. dobitnik je Nobelove nagrade za mir.

Gorbačov je, ne odveć nježno, odbacivao većinu sovjetskog povijesnog iskustva. Komunizam nije više bio izraženi cilj. Od Lenjina, socijalizam je prikazivan kao tek prvi post-kapitalistički stadij prema konačnom cilju: komunizmu. Sada je sam socijalizam postao konačni cilj; a Gorbačovljev socijalizam bio bi socijalizam protivan diktaturi, ležernoj nelegalnosti, hipertrofiranoj državnoj ekonomiji te kulturnoj i vjerskoj netoleranciji. Zaista, nacrt platforme je izrazito podsjećao na zapadnu socijaldemokraciju (Service 2014: 471).

Što se tiče svakodnevnog života – zbog velike stope alkoholizma provodile su se antialkoholne kampanje, gospodarstvo je bilo u lošem stanju, u trgovinama se često nisu mogli pronaći osnovni proizvodi poput mlijeka, čaja, kave, sapuna, mesa. Nakon više ekscesa u nuklearnim elektranama i politici zanemarivanja činjenica te guranja problema pod tepih, dana 26. travnja 1986. dogodila se černobilska katastrofa.

Industrijski, komercijalni i financijski sektori bili su na rubu kolapsa. [...] Trgovina na malo smanjila se do bijednih proporcija. Uzimalo se masovne državne zajmove kod zapadnih banaka. Porastao je uvoz žita i industrijske robe. Gorbačov je odbio dopustiti da ijedna tvornica ili kolhoz propadne te nije bilo bankrota. Ali opći ekonomski uvjeti su bili porazni. Mnogi sovjetski građani nisu mogli vjerovati da se dogodilo tako brzo propadanje. Industrija je bila na rubu sloma. Inflacija je rasla; bankarstvo i trgovina bili su u neredu. Krivili su Gorbačova. Bilo im je bitno to što oni sami desetljećima nisu bili u goreem položaju, a ne to da je ekonomija zapravo bila u dugoročnom padu dugo prije 1985. godine (ibid.: 475).

U Poljskoj je jačao pokret *Solidarnost* koji se zalagao za demokratizaciju društva, pao je Berlinski zid, strijeljan je rumunjski diktator Nicolae Ceausescu, Mađarska i Čehoslovačka izabrale su nekomunističku vlast, u Jugoslaviji Hrvatska i Slovenija odlučile su ići putem osamostaljenja i demokracije. Tijekom sastanka na vrhu G-7 u Londonu 1991. Gorbačov se obratio za pomoć vodećim ekonomskim silama. Mnogim građanima Sovjetskom Saveza taj se potez nije sviđao i činio im se očajničkim. Jeljcin je, s druge strane, zahtijevao da se Rusija digne s koljena što je u konačnici rezultiralo povećanjem popularnosti i posljedično svrgavanjem Gorbačova s vlasti. Sovjetski se Savez postupno raspadao i dolazila je nova era kako za Rusiju i druge države bivšeg Sovjetskog Saveza, tako i za ostatak svijeta.

3. O autoru

Izdavački tim knjige koja je objavljena u čast 65. obljetnice rođenja Jerofejeva *Moj očen' žiznennyj put'* piše kako se radi o jednom velikom autoru koji je za života napisao „uvredljivo malo“. U poemi *Moskva – Petuški* stvorio je lik koji je utjelovljenje duhovne kategorije „vječnog ruskog tipa“ pijanice-intelektualca (usp. Erofeev 2003: 5). U monografiji Svetlane Šnitman-McMillin navedena je misao Petra Vajlja i Aleksandra Genisa kako je riječ o najzagonetnijoj figuri suvremene ruske književnosti (usp. Šnitman-MakMillin 2022: 27). Njezina doktorska disertacija jedan je od ozbiljnijih radova na temu Venedikta Jerofejeva, o čemu svjedoči i činjenica da ju je on osobno za života afirmativno ocijenio (usp. Lipoveckij u: Šnitman-MakMillin 2022: 15).

U redcima koji slijede najprije ćemo predstaviti osnovne podatke o autoru. Zatim ćemo govoriti o alkoholizmu kao jednoj od determinanti Jerofejevljeve ličnosti, pritom se pozivajući na objašnjenja dr. Roberta Torrea – nedavno preminula cijenjena psihijatra i psihoterapeuta s višegodišnjim iskustvom rada na području ovisnosti. Sklonost alkoholu i inim ovisnostima može se povezati s kategorijom visoke osjetljivosti kod ljudi, tj. fenomenom kada osoba svijet oko sebe osjeća intenzivnije od drugih. Psihološke devijacije mogu biti u korelaciji s umjetničkom kreativnošću, točnije, visoko kreativne, senzibilnije osobe imaju određenu predispoziciju za razvoj depresivnog stanja (usp. Puđak 2019: traži pod *Distinktivan um umjetnika – devijantnost i formacija habitusa*). Iz sociološke perspektive takva individua često odbija društvene norme i protivi se konformizmu s obzirom na to da preferira autentičnost i originalnost. U skladu s navedenim, i društvo takva pojedinca smatra devijantnom pojavom, odmetnikom i marginalcem.

3.1. Faktografska biografija

Venedikt Vasiljevič Jerofejev rodio se 24. listopada 1938. godine na krajnjem sjeverozapadu Rusije – na Koljskom poluotoku u Murmanskoj oblasti, na manje od dvjesto kilometara udaljenosti od granice s Finskom. Rođen je u obitelji domaćice i šefa željezničke stanice na liniji Kandalakša – Murmansk. Po majčinom sjećanju pisati je počeo kada mu je bilo pet godina. U poslijeratnom periodu, kada je dječaku bilo svega osam godina, otac mu je bio optužen za antisovjetsku propagandu kao „neprijatelj naroda“ (rus. *vrag naroda*). Uhićen je, odveden, a supruzi su automatski oduzeli kupone za hranu nužne za preživljavanje. Djeca su, srećom, smjela zadržati svoje kupone, ali majka ih je bila primorana napustiti kako bi se uspjela prehraniti. Venedikt, braća i sestre završili su u domu za nezbrinutu djecu. Igor Avdijev, urednik

Jerofejevljeve biografije u citatima, donosi nam ispovijest autorove sestre, Nine Frolove, iz koje doznajemo da je Venja u prvom razredu odbio postati pioninom:

[...] na njega se tužila učiteljica u prvom razredu: kad su djecu primali u pionire, on je rekao da to ne želi. Učiteljica je bila izvan sebe: „Pa kako to, svi su pioniri!“ – „A ja ne želim biti kao drugi.“ I tako nije postao pionir. Nije bio ni omladinac (Jerofejev 2001: 18).

Srednju školu pohađao je u gradu Kirovsku, također u Murmanskoj oblasti. Srednjoškolsko je obrazovanje završio s odličnim uspjehom i 1955. godine odlučio je upisati filološki fakultet na renomiranom Moskovskom državnom sveučilištu Lomonosov, poznatom kao *MGU* (usp. Lukšić 2017, Šnitman-MakMillin 2022: 28-29). Podsjetimo, govorimo o vremenu smrti Staljina, postupna popuštanja stege, Svjetskog festivala mladih i studenata u Moskvi, poboljšanju gospodarskih prilika. U intervjuu s politologinjom, filozofkinjom i psihologinjom Daphne Skillen 1982. godine kazao je da se na fakultetu zadržao svega godinu i pol, očekivao je „Hram Znanja“ i razočarao se (usp. Pawlikowski 1990: traži pod *From Moscow to Pietushki* [film]), a devetnaesta godina života bila mu je prepuna briga, problema i kriza koje opisuje, kako kaže, u *Psihopatovim zapisima* (usp. McMillin 2019: traži pod „*Ja ne spešu*“, *Venedikt Erofeev i Dafni Skillen*). U *Moskva – Petuški* piše da je na dan dvadesetog rođendana osjećao beznadnu samoću (Jerofejev 2001: 79). Tijekom studiranja upoznao je „Vladimirce“ Borisa Sorokina, Igora Avdijeva, Andreja Petjajeva, Vadima Tihonova itd. (usp. Jerofejev 2001: 26). U tom je razdoblju upoznao i Vladimira Muravjova, budućeg prevoditelja, povjesničara književnosti i kritičara za kojeg kaže da ga može smatrati svojim učiteljem. Venja ističe kako ga se taj *homme de lettres* u pravom smislu te riječi svojedobno dojmio i ostavio neizbrisiv trag: „I doveli su mi ga, psa, i on se zbilja pokazao superobrazovan, od čega mi se zavrtjelo u glavi. Nakon toga pomirio sam se s vrtoglavicom i počeo ga slušati. I imao sam što čuti“ (Jerofejev 2001: 312). Jednom ga je prilikom Muravjov nazvao Ernstom Hoffmannom¹¹ dvadesetog stoljeća (usp. Šnitman-MakMillin 2022: 28-29). Upisavši fakultet Muravjov je već vladao zavidim poznavanjem kulturne scene, majka mu je bila Irina Muravjova – pedagoginja, filologinja s užim predmetom izučavanja iz područja francuske i danske književnosti. Godine 1958. Venedikt je zbog neposluha izbačen s fakulteta. Protivio se satovima predvojničke obuke, provocirao je nadređene. Jednom ga je prilikom major ukorio zbog nepravilna položaja tijela kazavši da je kod čovjeka najvažnije uspravno, čvrsto držanje. Jerofejev mu je odgovorio da to nisu njegove riječi već nacističkog vođe Hermanna Goeringa koji je, usput budi rečeno, život skončao smaknućem 1946. u Nürnbergu (usp. Pawlikowski 1990). U razdoblju od 1956. do

¹¹ Ernst T.W. Hoffmann (1776. – 1822.) – pruski romantičar, pripovjedač, kompozitor.

1958. nastali su *Psihopatovi zapisi*, počeo ih je pisati kada mu je bilo sedamnaest godina (Erofeev 2003: 8). Uslijedila je *Dobra vijest* 1960. Pisao je i članke o norveškim književnicima poput Henrika Ibsena i Knuta Hamsuna. Kao što je već spomenuto, *Moskva – Petuški* nastala je 1969. – 1970., po autorovu svjedočenju od 19. siječnja do 6. ožujka. Na kraju poeme navedeno je da je radnja smještena u jesen 1969. Dvije godine poslije napisao je *Dmitrija Šostakoviča*, 1973. *Vasilija Rozanova* (odnosno *Vasilij Rozanov očima ekscentrika*), 1975. *Valpurginu noć* (Erofeev 2003: 8). Osamdesetih godina svjetlo dana ugledali su *Saša Čorni* i *Moja mala Lenjiniana*. Posthumno mu je objavljena nedovršena drama o disidentici i revolucionarki socijalističke stranke Fanny Kaplan koja je 1918. sudjelovala u organizaciji neuspjela atentata na Lenjina.

Filozof, pisac, esejist i utjecajnik u liberalnim krugovima ruske inteligencije Grigorij Pomeranc u godinama 1956. – 1958. čitao je njegove dnevničke zapise do kojih je došao preko Muravjovih, Vladimira i Irine, dok su Venja i Volodja zajedno studirali. Svi su bili stava da se Venja mora odmaknuti od lošeg društva ili će u suprotnom propasti iz *jurodivosti* u prljavštinu i kaljužu. Međutim – nastavlja Pomeranc – Venjička se nije obazirao na savjete i upozorenja, „osjećajući možda društveni poredak pokoljenja stradala u pijanstvu i grijehu“ (Pomeranc u Šnitman-MakMillin 2022: 32). Njegov stav bio je: „Treba uvažavati, ponavljam, mračne kutke tuđe duše, treba ih gledati, makar tamo i nema ničega, makar tamo bio samo drek“ (ibid.: 112) te „pljujem na cijelu društvenu ljestvicu“ (ibid.: 64). Godine 1961. upisao je Pedagoški institut u Vladimiru. Nedugo zatim opet je izbačen, ovaj put jer je napisao rugalicu o sovjetskoj narodnoj junakinji (usp. Lukšić 2017). Iz kratke biografije koju iznosi I. Skoropanova doznajemo da je pokušavao studirati i na Pedagoškim institutima u Orehovo-Zujevu te u Kolomjenskom (Skoropanova 2001: 74).

Od odlaska s fakulteta do „mirnih obiteljskih godina“ s Galinom Nosovom život je proveo radeći kao zidar, fasader, pomoćni radnik, bibliotekar, šef skladišta cementa i sl. Najveći dio života, desetak godina, radio je kao montažer telefonsko-kabelskih linija. Godine 1966. rodio mu se sin Venedikt. Te su mu godine nakon rođenja sina bile stvaralački plodne, pisao je „šasave antologije svojih stihova“ i njemu ih posvećivao. U pismu Svetlani Šnitman kaže da je ta za njega „radosna produkcija“ većinskim dijelom završila kao potpala, ali da je *Moskva – Petuški* nekim čudom sačuvana (Šnitman-MakMillin 2022: 29). Upravo je na šeremetjevskom terenu prilikom radova pisao o čuvenom putu od Moskve do Petušaka. Jerofejev je zasigurno emotivno doživio rođenje sina, ali kod njega „čudo rođenja“ očito nije uspjelo izravnati račune s „tragedijom smrti“. Na relaciji *Reutovo – Nikoljsko* lik Venjička govori sebi: „Putuj, putuj u

Petuške! U Petuškama je tvoj spas i radost, putuj“ jer onda ga čeka „voljena droca, ta plava đavolice“ i ondje raste njegov „mališan, najbucmastije i najkrotkije dijete“ (Jerofejev 2001: 65-66). U trenutku umiranja pred očima mu se pojavljuje crveno slovo „JU“ o kojem je ranije govorio spominjući sina: „On zna slovo *ju* i zato od mene očekuje orahe. Tko je od vas s tri godine znao slovo *ju*? Nitko; vi ga ni sad ne znate objasniti“ (ibid.: 66). U nastavku istog pisma Venja kaže da je sredinom sedamdesetih godina došlo do razilaženja s vjernim drugom i „voljenim prvijencem“¹² navedenog teksta, Vadimom Tihonovim.

U svojim zapisima govori nam o događajima 1986. godine kada mu je odbijeno izdavanje izlazne vize za liječenje u Francuskoj:

S Pariškoga su me sveučilišta pozvali na Filološki fakultet, tj. Odsjek za ruski jezik Filološkoga fakulteta, a istodobno me pozvao i glavni kirurg-onkolog na Sorbonni, zaboravio sam prezime, jer mi nisu vratili te pozive. Ti pozivi su bili tako lijepo napisani i na pariškom papiru i sve tako... I onda su se tko zna zbog čega počeli zanimati za moju radnu knjižicu. Ali, što će im moja radna knjižica, kad čovjeka treba pustiti poslom? Štoviše, kad zove i glavni kirurg sa Sorbonne – a on se ne šali. I kopali su, kopali – cijeli svibanj, lipanj, srpanj i kolovoz 86. godine, radili nekakve fotokopije iz moje radne knjižice i na kraju objavili da je 63. kod mene postojao četveromjesečni prekid rada te da me stoga nikako ne mogu pustiti u Francusku. Poludio sam. Pa da se barem radilo o nekakvom turističkom putovanju – ali pozivati se na kratkotrajni prekid rada od prije dvadeset tri godine, a čovjeku treba pomoć onkologa – eto... Umrijet ću, ali nikada neću shvatiti tu stoku (Jerofejev 2001: 309).

3.2. „Piće je za dušu ono što je hrana za tijelo“

Iz dokumentarnog filmskog zapisa britanskog BBC-ja u režiji Pawela Pawlikowskog doznajemo o Venediktovu boravku u psihijatrijskoj bolnici *Kaščenko* u Sankt-Peterburgu: dr. Mihail Mozijev svjedoči da se u njegovu slučaju radilo o teškoj intoksikaciji, a za njegovo kapitalno djelo kaže da je u cijelosti klinički zapis klasična slučaja alkoholne bolesti. Dr. Mihail Mazurski mišljenja je da Jerofejev sam nije odabrao takav život, već da mu se jednostavno dogodio; nije imao dokumente, mjesto prebivališta i ondje gdje se zaposlio nisu ga tražili ništa osim da odradi ono što treba. On je jednostavno neprestano osjećao ono o čemu prosječan čovjek ne razmišlja, što zatamljuje – nepodnošljivu tragediju ljudske egzistencije: strah od smrti, prolaznosti, odrastanja i starenja, životnih mijena. U poemi lik Venjičke navodi:

¹² Odnosi se na prvog čitatelja.

Meni moja delikatnost jako škodi, upropastila mi je mladost. Djetinjstvo i dječastvo¹³... Prije bi bilo ovako: prije to ne bi bila delikatnost nego sam jednostavno beskrajno raširio sferu intimnoga – koliko me to puta uništilo (Jerofejev 2001: 53)...

U nastavku čitamo:

– Ne tvrdim da sad znam istinu ili da sam joj se sasvim približio. Nipošto. Međutim, prišao sam joj na takvu udaljenost s koje se najbolje vidi.

– I ja gledam i vidim, i zato sam tužan. I ne vjerujem da bi netko od vas uvlačio u sebe tu goroku masu – od čega je ta masa, teško mi je reći, ali vi ionako nećete razumjeti – no u njoj ima najviše „tuge“ i „straha“. Nazovimo to tako. Eto: „tuge“ i „straha“ ima najviše. I nijemosti. I svakoga dana, od jutra, „moje divno srce“ cijedi taj ekstrakt i kupa se u njemu do večeri. U drugih, znam, u drugih se to događa ako netko iznenada umre, ako najdraže biće na svijetu odjednom umre. Ali, u mene je to vječno! Barem to shvatite!

– Kako da ne budem prazan i kako da ne pijem *kubansku*? Zaslužio sam to pravo. Bolje od vas znam što je to „svjetska bol“ – ne fikcija, koju su u opticaj pustili stari literati, zato što je sam nosim u sebi i znam što je to, i ne želim to skrivati (ibid.: 68-69)!

Romantičarski *Weltschmerz*, usporediv s bodlerovskim *spleenom*, smatra fikcijom, teorijom, a svoju duboku tugu i prazninu koju stvara neprestanim simuliranjem duševnog zdravlja – to smatra praksom i istinskom svjetskom boli (usp. ibid.: 68). Alkohol je anestetik bez kojeg mu je bilo teško živjeti. Izgleda da nije doživljavao trenutke povišenosti, ekstaze od pijenja, već da mu je alkohol samo pomagao podnijeti život. Drugim riječima: „Alkoholičari se pijenjem emotivno anesteziraju, to jest obeznanjuju, umrtvljuju ili otpisuju svoja osjećanja, posebno onaj njihov nepodnošljiv dio“ (Torre 2015: 24).

Uz takve uvjete logično je zaključiti da je većinu života proveo na margini društva. Prijatelj Vadim Tihonov svjedoči da su tijekom deset godina rada na polaganju kabela zapravo samo čitali i pili („*čitali i pili, vot i vsě*“).

¹³ Referenca na Tolstojevo djelo *Djetinjstvo, dječastvo, mladost*.

Slika 2. i 3. Vadim Tihonov u filmu Pawela Pawlikowskog

Igor Avdijev kazao je da su Venja i on ponekad živjeli kod Tihonova i supruge u njihovu malom stanu i spavali bi ispod klavira. Kad nije bilo moguće spavati kod njih, jednostavno bi se vozili vlakom i spavali unutra. Ujutro, kada bi se otvarale prve trgovine, raspravljali bi tko će ići po vino. Provodili su „književni konkurs“, tko može duže čitati pjesmu svog najdražeg pjesnika bez mucanja, zastajkivanja i greške, taj bi bio pošteđen odlaska u trgovinu. Venedikt je čitao Alekseja Koljцова – ruskog pjesnika iz 19. stoljeća; Avdijev Anu Ahmatovu, Nikolaja Gumiljova, Valerija Brjusova. Prijatelji su mu bili podrška u pisanju, primjerice kada nije mogao dovršiti *Valpurginu noć*, donijeli su mu bocu votke i za svaku napisanu stranicu točili po čašu, kazali su mu da je mora dovršiti jer u Rusiji više nema tko pisati. Poznanici, suučesnici u pijanju rekli su da je *Moskva – Petuški* genijalna knjiga, najbolji opis sovjetske stvarnosti.

Prošlost našeg naroda¹⁴, nažalost, bremenita je situacijama u kojima se radnici-nadničari, beskućnici i ina druga sirotinja, u prigodama manjka novca za hranu a dostupnosti alkohola, pili da zaborave i da kroz pijanstvo odagnaju glad. (ibid.: 13-14).

Josif Brodski tvrdi da je lako biti šašav i sladak u opisu sovjetske stvarnosti s obzirom na to da je uistinu apsurdna, smatra da je Jerofejevljeva prva i osnovna namjera bila jednostavno pustiti glas. Sam autor tvrdi da je poemu napisao bez ikakvih pretenzija, baš kao i sve ostalo, za blizak krug prijatelja da ih razveseli, ali i malo rastuži – „osamdeset strana veselja i onda deset strana da uništi sve to veselje“ (usp. Pawlikowski 1990).

Druga supruga, Galina Nosova, govoreći o godinama prije nego su se upoznali kaže da to nije bio život nego skitanje. O percepciji društva vjerno svjedoči izjava susjede da je istina da

¹⁴ Dr. Torre govori iz perspektive čovjeka rođena i odrasla u Hrvatskoj, ali možemo konstatirati da postoji korelacija s ruskim narodom.

Jerofejev živi u njezinoj zgradi, da ranije nije znala tko je on, ali da ga ni sada ne smatra književnikom već jednostavno pijancem te da nije zainteresirana za čitanje njegovih djela (usp. Pawlikowski 1990).

U razgovoru s anđelima između postaja *Saltikovske* i *Kučino* pseudoautobiografskom sebi u usta stavlja usporedbu s maslačkom: „On se stalno njiše na vjetru i otpada, i tužno ga je gledati... Eto i ja: zar i ja ne otpadam? Zar nije odvratno gledati kako po cijeli dan otpadam te otpadam“ (Jerofejev 2001: 73)?... Na pitanje žali li kakav je život proživio Jerofejev odgovara negativno, da je bio takav kakav jest (usp. Pawlikowski 1990). Šnitman-McMillin kaže da je erudit koji je odrastao na napuštenoj stanici u bespućima tundre, skitnica koja se oglušila na sva moguća pravila i propise, mistik u zemlji državnog ateizma – paradoksalna figura koja odlučno i kategorički odbija biti „nošena niz struju“¹⁵ (usp. Šnitman-MakMillin 2022: 32). „Gotovo od djetinjstva, od malih nogu, omiljena mi je riječ bila 'smionost', i – Bog mi je svjedok – kako sam bio smion“ (Jerofejev 2001: 81)! Pred kraj života odlučuje se na prelazak na katoličanstvo, a religijska tematika vidno je izražena u njegovim zapisima.

4. Analiza poeme kroz društveno-političku prizmu

„VADIMU TIHONOVU
Svojem voljenom prvijencu
autor posvećuje
ove tragične stihove“ (Jerofejev 2001: 38).

Posljednja komponenta ovog rada bit će podijeljena u dvije cjeline. Najprije ćemo općenito govoriti o knjizi i postmodernizmu kao pravcu kojem pripada. Zatim ćemo argumentirati smještanje lika među intelektualce, ukazat ćemo na dijapazon njegove kultiviranosti i obrazovanja te na dijalektiku. Sljedeći dio posvetiti ćemo Venjinu stavu prema ruskom narodu i sovjetskom režimu, paralelno ćemo govoriti i o kulturološkom odnosu Istok – Zapad. Konačno, elaborirat će se teza koja, kao što je već vidljivo iz posвете, ove stihove primarno određuje kao tragične. Tim više što svi piščevi rukopisi imaju tragične završetke.

¹⁵ Prijevod je vlastiti.

4.1. Općenito o poemi *Moskva – Petuški* i postmodernizmu

Po pitanju žanra sam autor kaže da ne zna zašto se *Moskva – Petuški* određuje kao poema, ističe da je zapravo indiferentan prema definiciji te da bi je možda najbolje bilo uopće ne definirati (usp. McMillin 2019: traži pod „*Ja ne spešu*“, *Venedikt Erofeev i Dafni Skillen*). Za dio svoje publike iz vremena *samizdata* kaže da su čitatelji s vrlo lošim ukusom kojima nije stalo do teksta nego do razine zabranjenosti: „Oni nikada neće gledati Rafaela, ali će zato stalno pratiti natpise u zahodu Kurskoga kolodvora“ (Jerofejev 2001: 307). Na neautentične pomodarske buntovnike gnuša se i u filmu Pawela Pawlikowskog, naziva ih gadovima koji ne vide duboku tragediju u ispriповijedanom. Sergej Čuprinin tvrdi da poema počiva na temeljima forme tzv. niske kulture, tj. usmene predaje, anegdote, na elementima narodne pjesme, epigramima, crnom humoru (usp. Čuprinin u Skoropanova 2001: 75).

Jerofejeva smještamo u autore prvog vala ruskog postmodernizma (usp. Skoropanova 2001: 39). U postmodernizmu, ističe Skoropanova, pronalazimo uistinu mnogo neobičnih, šokatnih, pa čak i šizoidnih elemenata, a postmodernisti su istovremeno učenjaci, intelektualci, poliglotti, često i filozofi i kulturolozi. Obožavaju kreiranje kaotične atmosfere, sablazan, vole boravak na margini, spajaju nespojivo, odbijaju postojeće hijerarhije, ruše binarne opozicije, dekonstruiraju stvarnost, vole igru i zaigranost – oni su *homines ludentes*. Karakter njihovih djela često je skeptičan i ironičan, potajno sentimentaln i nadasve kompleksan. Uobičajene teme su putovanja, konstrukcija i dekonstrukcija, igra s kulturnim znacima i kodovima, modeliranje potencijalnih svjetova. Još jedna od karakteristika svakako je visoka razina citatnosti. Sve navedeno potvrđuje i Jerofejevljeva poema. Tekstovi iziskuju višestruke interpretacije, ali bitno je naglasiti da nije dopušteno pretendirati apsolutnu točnost ili istinitost jedne interpretacije nad drugima (usp. *ibid.*: 5-6). Višestoljetno kulturno naslijeđe i zaključci preispituju se, teži se afirmaciji općeljudskih vrijednosti koje nisu povezane ni s jednom religijom, filozofijom ili ideologijom (usp. *ibid.*: 7). Neki od kritičara, uključujući Rolanda Barthesa i Juliju Kristevu, obradili su pitanje novatorstva u postmodernizmu. Po njihovom mišljenju, „književnost je jezik drugih“ (*ibid.*: 35), a umjetnikova se originalnost otkriva u uspješnosti njegove kombinatorike postojećih elemenata. Kombinacija je beskonačno mnogo. U skladu s navedenim, ne iznenađuje mišljenje Skoropanove da je *Moskva- Petuški* pastiš, tj. da je značajka teksta citiranje i posuđivanje elemenata iz različitih stilova (*ibid.*: 74). Postmodernizam je povezan s ničeanom iluzornošću te poststrukturalizmom – pokretom začetim sredinom šezdesetih godina u Parizu u ozračju društveno-političke krize koja je kulminirala studentskim nemirima 1968. Francuski filozof Jacques Derrida radikalizirao je

binarnost u strukturalizmu švicarskog lingvистa Ferdinanda de Saussurea pokušavajući prikazati urušavanje temelja strukture koja ustrojava značenje. Treba svakako spomenuti i ulogu Michela Foucaulta te njegovu kritiku modernističkog poimanja jezika i svijeta. Prema mišljenju Davea Robinsona, autora knjige *Nietzsche i postmodernizam*, ovaj njemački filozof prvi je shvatio što znači biti moderan:

Trojaka je odredba te modernosti: okončavanje dvomilenijskog vjerovanja u kršćanske vrednote (s konzekventnim obesmišljavanjem pojedinačnih života), bestemeljnost zapadne metafizike i nužnost oblikovanja novih ljudi koji će te dvije činjenice razumjeti i njima nastalo stanje uveličati (Šundov 2001: traži pod „Može li se Nietzschea pretvoriti u postmodernista?“).

Kod Jerofejeva pronalazimo višestruke ničeanske elemente, na samom početku poeme spominje: „Nadžovjek bi se skljojao nakon prve čaše *ohotničje*, tako da drugu ne bi ni ispio“ (Jerofejev 2001: 43)... Na 43. kilometru u stanju pijanstva pomišlja: „Trans-cen-den-talno“ (ibid.: 93)... Moguće je da se radi o referenci na Kanta; Nietzsche i Schoppenhauer slažu se oko besmislenosti kantovske transcendentalne filozofije. Nadalje, *Dobra vijest* također je pisana pod njegovim utjecajem, tj. Nietzscheova *Zaratuštre* (usp. Skoropanova 2001: 74). Isto tako, Vasilij Rozanov kontroverzan je ruski filozof poznat pod nadimkom „Ruski Nietzsche“, a Jerofejev mu je posvetio čitav esej pod nazivom *Vasilij Rozanov očima ekscentrika*. Prema Nietzscheu iluzorno je vjerovati u znanost i napredak jer je „scijentizam tek plitki nadomjestak za religiju. Religijski sustav vjerovanja je propao, to će se dogoditi i s vjerom u znanost, a 'slom obaju sustava vjerovanja uskoro će dovesti do sveopćeg nihilizma, očaja i propasti civilizirana svijeta“ (Šundov 2001: traži pod „Može li se Nietzschea pretvoriti u postmodernista?“). U tom ozračju dekonstrukcije i skepticizma gradio se postmodernizam. Ruska je književnost imala tri vala: prvi od kraja šezdesetih i tijekom sedamdesetih godina 20. stoljeća, drugi od kraja sedamdesetih i tijekom osamdesetih te, konačno, treći val koji je započeo krajem osamdesetih i trajao do početka novog tisućljeća. Po riječima teoretičara Andreja Saharova, prvi je val bio motiviran poststalinističkom atmosferom i jačanjem opozicijske inteligencije. Umjetnici su izražavali potrebu za oslobođenjem od političkog diktata i ideološkog jednodmlja, težili su univerzalnosti i ujedinjenju čovječanstva (usp. Skoropanova 2001: 40). Osim Jerofejeva, u ovu skupinu autora ubrajamo i Andreja Bitova te Abrama Terca.

4.2. Venedikt Jerofejev – intelektualac

Kao jednu od determinanti Jerofejevljeve ličnosti ranije smo naveli alkoholizam. Zatim smo govorili o senzibilitetu i „svjetskoj boli“ kako ju je on shvaćao i osjećao. Nastavno na potonje, još jedna odrednica svakako je intelekt i erudicija. U poemi nalazimo mnoštvo citata, parafraza,

aluzija, reminiscencija, parodija, krilatica, poslovice, pjesama i sl. Njegov je stvaralački opus u bliskom dijalogu s ruskom klasikom, europskom i svjetskom kulturom, uključujući i religiju, počevši od antike pa sve do suvremenog doba (usp. Šnitman-MakMillin 2022: 16). Po riječima Šnitman-McMillin, na 157 stranica nailazimo na više od 100 imena domaćih i stranih književnika, filozofa, kompozitora, glazbenika, političara, pjevača, slikara, književnih i biblijskih likova. Brojni su i nazivi knjiga, opera, slika, filmova, povijesnih i geografskih pojmova – u poemi pronalazimo oko 70 takvih pojmova (usp. ibid.: 33). U nastavku teksta navodi se spisak, pa ga takvog i prenosimo: Homer, Platon, Dante, Shakespeare, Corneille, Pascal, Goethe, Schiller, Byron, Hegel, Saint-Exupéry. Od sovjetskih književnika i filozofa navedeni su: Radiščev, Karamzin, Puškin, Baratinski, Ljermontov, Gogolj, Aksakov, Dostojevski, Njekrasov, Turgenjev, Tjutčev, Tolstoj, A. Ostrovski, N. Uspenski, Gljeb Uspenski, Pomjalovski, Hercen, Pisarev, Dobroljubov, Černiševski, Čehov, Blok, Gorki, Kuprin, Bunjin, Pasternak, Mandeljštam, Majakovski, Ilj i Petrov, N. Ostrovski, Bulgakov, Solouhin, Tihonov, Jevtušenko. Jerofejevljevi prijatelji i poznanici ističu njegovu muzikalnost i interes za klasičnu glazbu, pa tako on u poemi spominje Šaljapina, Rimski-Korsakova, Musorgskog, Liszta, Dvořaka, Wagnera (usp. ibid.: 39). Šnitman naglašava da se ovdje radi o dvostrukoj recepciji – čitatelja i autora, djelo se čita kroz prizmu vlastite kulture, obrazovanja, domišljatosti, pamćenja (ibid.: 40). Petar Vajlj smatra da postoji izražena sličnost između Jerofejeva i Borgesa: prostodušno pripovijedanje puno aluzija na povijesne, političke, religiozne, književne, glazbene i ine teme, strast prema klasifikacijama (npr. grafovi pijenja), beskrajne asocijacije koje sličje povijesnom udžbeniku (usp. Vajlj u: Skoropanova 2001: 78).

4.3. Tragedija i „protuironija“

Svi govore: Kremlj, Kremlj. Od svih sam slušao samo o njemu, ali ga nijednom nisam vidio.

Koliko sam već puta (tisuću puta), pijan ili mamuran, prelazio Moskvu od sjevera na jug, sa zapada na istok, s jednoga kraja na drugi, svakojako – ali ni jednom nisam vidio Kremlj
(Jerofejev 2001: 39).

Prvi dio rečenice kojom započinje poema aluzija je na Puškinovu tragediju *Mozart i Salieri* u kojoj se obrađuje tema Mozartova ubojstva: „Svi govore: nema istine na svijetu“¹⁶. Prema glasinama, poznatog je skladatelja iz zavisti ubio Antonio Salieri. Rukopis je kasnije Rimski-Korsakov uglazbio i prilagodio za istoimenu operu. U ovom slučaju iščitavamo

¹⁶ Prijevod je vlastiti.

dvostruko značenje: podvojeni svijet Jerofejeva u kojem Petuške predstavljaju zemaljski Eden¹⁷, idealan svijet, a Kremlj mjesto zbilje koji Venja ne vidi ili jednostavno ne želi vidjeti, svijet koji svi vide i „u kojem nema istine“. Naravno, Kremlj je ovdje amblem duhovnog, povijesnog i političkog značenja Rusije. Kurski kolodvor poveznica je dvaju svjetova (usp. ibid.: 48), „u potrazi za Kremljom uvijek sam dospijevao na Kurski kolodvor“ (ibid.: 170). Nemogućnost dolaska na Kremlj u kontrastu je s neizbježnošću dolaska na Kurski kolodvor.

Vjačeslav Kuricin rusku željeznicu, kao jedan od mističnih simbola zemlje, uspoređuje s Hadom iz antičke mitologije. Vlak ovdje predstavlja Haronovu lađu koja prevozi mrtve s jedne strane rijeke Aheron na drugu, simbol je prelaska u carstvo mrtvih ili je možda sam već utjelovljenje carstva mrtvih. U vlaku se miješaju java i san, Venjička je izvan vremena i u izmijenjenoj stvarnosti. Možemo ga smatrati mrtvim pa bi u tom slučaju ova odiseja bila metafora lutanja duše u zagrobni život. S druge strane, četiri osobe koje se pojavljuju na kraju mogu označavati biblijska četiri jahača apokalipse koja nagovještavaju kraj svijeta (usp. Kuricin u: Skoropanova 2001: 78). Svaki od njih predstavlja jedno zlo: prvi je antikrist, drugi simbolizira rat, treći glad i bolesti, a četvrti pakao. David Martin kaže da postoji svojevrsan konsenzus među kritičarima da četiri jahača predstavljaju četvorku Marx-Engels-Lenjin-Staljin (usp. Martin 1995: 404). U bijegu od njih Venji se čini da iza jedne kuće vidi „gnijezdilište duša umrlih“ (Jerofejev 2001: 169). J. Eichenwald Jerofejevlev stil pisanja naziva „apokaliptičnim realizmom“ (usp. Verhovceva-Drubek u: Skoropanova 2001: 76).

Prema mišljenju Venjina bliskog prijatelja Vladimira Muravjova ova je poema „protuironija“, tj. autor kroz crni humor opisuje apsurdnu stvarnost te je na taj način lišava patetične kritike. Andrej Zorin smatra da je nastala u kontekstu sloma šezdesetaških iluzija (usp. Skoropanova 2001: 75). „'Opća malodušnost' – to je, eto, spas od svih nevolja, to je panaceja, to je predikat veličanstvenog savršenstva“ (Jerofejev 2001: 45)! Jedan od utjecaja zasigurno je i roman *Putovanje iz Peterburga u Moskvu* koji je Aleksandar Radiščev napisao 1790. godine. Tema je putovanje carice Katarine II. prilikom kojeg su postavljana tzv. „Potemkinova sela“, svojevrsne kulise koje su stvarale privid idealnog života ruskog naroda. Radiščev je kao „zviždač“ uhićen i osuđen na smrt, a roman je bio zabranjen nevjerojatnih 180 godina te je naposljetku objavljen u Moskvi 1970. *Putovanjem iz Peterburga u Moskvu* također se bavila Irena Lukšić pa i njega na hrvatskom jeziku čitamo u njezinom prijevodu iz 2011. U oba ova

¹⁷ *Eden*, heb. sreća, zadovoljstvo, užitak; rajski vrt, raj.

slučaja radi se o „čudovišno-grotesknoj slici koja se suprotstavlja idealnom mitu službene propagande“ (Zorin u: Skoropanova 2001: 76).

Nadalje, po riječima Šnitman-McMillin prenošenje seksualne tematike na svakodnevne i političke aspekte života česta je pojava u ruskom folkloru (usp. Šnitman-McMillin 2022: 59) pa tako u razgovoru o sukobima Arapa i Izraela čitamo o Abbi Eban i Moši Dajanu, a zatim slijedi dio: „Dođu oni s kurvanja, na primjer, i jedan drugoga pita: 'Onda, je li Nina iz sobe broj 13 dajan eban?' A ovaj drugi odgovara: 'Pa jasno da je dajan'“ (Jerofejev 2001: 60)! Pojavljuje se i motiv homoseksualnosti:

Moram vam reći da je homoseksualizam u našoj zemlji definitivno iskorijenjen, ali ne i u potpunosti. Točnije, u potpunosti, ali ne i definitivno. Odnosno, još točnije: u potpunosti i sasvim, ali ne i definitivno (ibid.: 129).

Homoseksualci gotovo nigdje u svijetu nisu bili u povoljnom položaju, a Švedska je bila prva europska država koja je provela dekriminalizaciju homoseksualnog čina zakonom iz 1944. Sovjetski je Savez imao zanimljive promjene: carska je Rusija homoseksualne činove kažnjavala progonom u Sibir, zatim se ta kazna smanjila da bi nakon Revolucije bila posve ukinuta. Od 1917. do 1934. vladala je takva liberalna atmosfera, točnije, ljudi nisu bili sustavno proganjeni, iako se društvo kontinuirano prema njima odnosilo s prijezirom i gađenjem (usp. Kamber 2019: traži pod „Homofobija u Europi u XX. stoljeću“). Isto tako, na 61. kilometru Venja govori da je, po riječima Maksima Gorkog, mjerilo svake civilizacije način odnošenja prema ženama (Jerofejev 2001: 107). Venja za djevojku s bijelim očima koja ga čeka na petuškinskom kolodvoru kaže da je „voljena droca“ i „plava đavolica“ (ibid.: 65).

Natalija Verhovceva Drubek ističe kako je Jerofejevljeva biblijska parodija u potpunom kontrastu s ateističkim postmodernističkim stilom (usp. ibid.: 76). Miješanje biblijskog konteksta križnog puta sovjetskog alkoholičara stvara oksimoronski efekt.

Odnos junaka prema povijesnim, političkim i društvenim problemima dolazi na vidjelo iz njegovih reakcija na događaje u njegovoj zbilji. Primjerice, na relaciji *Kuskovo – Novogirejevo* Venji sine:

Pa ti si jednostavno budala, Venjička, ti si prava budala: sjeti se, čitao si u nekakva mudraca da se Gospod Bog brine samo za sudbinu prinčeva i prepušta prinčevima brigu o sudbini naroda. A ti si ipak brigadir, i svakako, *mali princ*. Gdje je tvoja briga za sudbinu tvojih naroda? Pa jesi li zavirio u duše tih parazita, u mrak duše tih parazita? Je li ti poznata dijalektika srca te četvorice mudonja“ (Jerofejev 2001: 61)?

Na Šeremetjevu on je predvodnik peteročlane skupine. Član KPSS Aleksej Blindjajev ga sabotira, prijavljuje ga da bi se domakao njegove pozicije: „Ukratko, degradirali su me, a na moje mjesto imenovali su Alekseja Blindjajeva, tu ispuhanu budalu, člana KPSS od 1936“ (ibid.: 63). Iz te satirične anegdote možemo iščitati kritiku beskrupuloznog, često i lažnog prijavljivanja ljudi iz svoje okoline vlastima zbog vlastita probitka, osvete ili inog razloga. On odbija društvene hijerarhije, a to vidimo i iz priloženog:

Ostajem dolje, i odozdo pljujem na cijelu vašu društvenu ljestvicu. Da. Na svaku stubu po jedan hračak. Da bi se po njoj uspinjalo, treba biti pizdek, iskovan od glave do pete od čistog čelika. A ja nisam takav (ibid.: 64).

U istom dijelu zanimljivo je ironiziranje visokog stila i političkog diskursa: „O, slobodo i jednakosti! O, bratstvo i parazitizme! O, slasti neobračuna! O, najblaženije vrijeme u životu moga naroda – vrijeme od otvaranja do zatvaranja trgovina“ (ibid.: 60)! Termini „sloboda“, „jednakost“ i „bratstvo“ apstraktni su, visoko emotivno nabijeni, nositelji vrijednosti. U suštini su suprotnosti s „parazitizmom“, on dolazi neočekivano, nakon čega autor nastavlja u istom tonu. Invokaciju možemo podijeliti na dva jednaka dijela, prva su tri vokativa ironična, a druga tri groteskna. Na samom početku kada se protagonist nalazio na putu prema Kurskom kolodvoru čitamo: „O, efemernosti! O, najslabije i najsramočnije vrijeme u životu moga naroda – vrijeme od zore do otvaranja trgovina“ (ibid.: 41)! Iz navedenog uočavamo da je najsretnije vrijeme sovjetskog naroda ono kada su otvorene trgovine jer se tada može doći do alkohola, a najtužniji je dio dana kada se vrata trgovina zatvore. Venja implicira da velik broj ljudi u Rusiji dijeli njegovo mišljenje, a u prilog tomu ide i činjenica da je sovjetska vlast zbog velike razine alkoholizma u narodu organizirano provodila antialkoholne kampanje. Ispijenu čašu od koje mu je pozlilo i koja se „kovitlala negdje između crijeva i jednjaka, čas penjala gore, čas ponovno padala“ uspoređuje s Vezuvom, Herculanom i Pompejima, kao i s prvosvibanjskim pozdravom u Moskvi (usp. ibid.: 52). Vezuv, vulkan čija je erupcija uništila Herculanium i Pompeje, ovdje vidimo u istoj kategoriji sa sovjetskom prvosvibanjskom ceremonijom.

Jerofejev koristi političku terminologiju, ali na način da pojmove spomene iznebuha i ne zadrži se na njima. Tako na primjeru *Kanaanskog balzama* ili *srebrne lisice* kaže da je to

tekućina tamnosmeđe boje, umjerene jačine i postojane arome. To čak i nije aroma nego himna. Himna demokratske mladeži. Baš tako, jer se u onome tko popije ovaj cocktail bude vulgarnost i mračne sile (ibid.: 88).

Iz priloženog ističemo da himne demokratske mladeži bude vulgarnost i mračne sile.

Dalje u tekstu tip s crnim brkovima govori o Musorgskom i Rimski-Korsakovu pa iznenada, nakon što se opet napije, spomene socijal-demokrate: „[...] Između ostalog, socijal-demokrati“ (ibid.: 99)... Misao se prekida, ne doznajemo ništa više o tome, Venja kasnije ponovo vraća temu:

– Čekaj – prekinuo sam ga – čekaj. A što je sa socijal-demokratima?

– Kakvi socijal-demokrati? Zar samo socijal-demokrati? Svi vrijedni ljudi Rusije, svi *potrebni* joj ljudi – svi su pili kao svinje. A nepotrebni i glupi – nisu pili. Evgenij Onjegin u gostima kod Larinih pio je samo malo soka od brusnice i od toga je dobio sračku. A Onjeginovi časni suvremenici „između latifa i klikoa“ (pazite: „između latifa i klikoa“!) u to su vrijeme stvarali „buntovničku znanost“ i dekabrizam (ibid.: 100)...

Iz ovog je nepovezanog govora teško iznijeti zaključke, čini se da socijal-demokrati pripadaju prvoj skupini, *potrebnim* ljudima koji piju kao svinje te kojima pripadaju i dekabristi. Dekabrizam je naziv za pokret nastao u prosincu (rus. *dekabr'* – dekabristi) 1825. u Sankt-Peterburgu koji je za cilj imao srušiti carsku vlast te u Rusiji uvesti ustavnu monarhiju (usp. „dekabristi“ u Leksikografski zavod Miroslav Krleža [online]). Dekabrste je simpatizirao i Puškin. Socijaldemokracija se, pak, pojavila u Zapadnoj Europi u drugoj polovini 19. stoljeća i razvijala se kao međunarodni radnički pokret. Od prvobitnog oblika koji se zalagao za mirnu tranziciju iz kapitalizma u socijalizam, ideje socijaldemokracije mijenjale su se i marksistički je utjecaj slabio. Nakon Oktobarske revolucije 1917. pokret se službeno dijeli na reformističko i revolucionarno krilo. Prvi revidiraju marksističke teorije i zalažu se za mirnu tranziciju društva, a potonji pravim putem smatraju jedino revoluciju i diktaturu proletarijata (usp. „socijaldemokracija“ u Leksikografski zavod Miroslav Krleža [online]). U Rusiji ta je podjela bila na boljševike (revolucionari) i menjševike (reformisti), a jasna je bila odmah na početku 20. stoljeća, na II. kongresu u Londonu 1903. U navedenom se slučaju kod Jerofejeva čini da tip sa crnim brkovima dijeli revolucionarne ideje, a kasnije ga i oslovljavaju kao „kurčeva dekabrista“ (ibid.: 100). Zatim im dalje objašnjava:

Očajnički su pili! Svi časni ljudi Rusije! I zašto su pili? – pili su iz očaja! Pili su zato što su časni! Zato što nisu bili u stanju olakšati sudbinu naroda! [...]

Socijal-demokrat piše i pije, i pije kao što piše. A seljak – ne čita i pije, pije a da ne čita [...]

Mrak neznanja postaje sve gušći, neimaština apsolutno raste! Jeste li čitali Marxa? Apsolutno! Drugim riječima, piju sve više i više! Proporcionalno raste očaj socijal-demokrata [...] A sad cijela intelektualna Rusija, tugujući za seljakom, pije do besvijesti (ibid.: 101).

Revoluciji u petuškinskom rajonu priključuje se i Venja, mada od početka govori da je „jalova ko smokva“ (ibid.: 133). Svakomu tko bi im prilazio obraćali bi se sa: „Sjedi, družo, s nama – istina nije u nogama.“ Lozinka im je bila dogovorena rečenica iz Antonija Salierija, tako da bi pridošlica trebala odgovoriti: „Ali istine nema ni gore.“ Ovdje još jednom vidimo motiv puškinske istine o kojoj smo govorili u kontekstu Kremlja na samom početku ovog poglavlja. Osim vlasti Jerofejev komentira i ruski narod:

Sviđa mi se što narod moje zemlje ima tako prazne i izbuljene oči. To me ispunjava osjećajem prirodnog ponosa. Mogu zamisliti kakve su oči tamo. Gdje se sve prodaje i kupuje... duboko skrivene, pritajene, grabežljive i preplašene oči... Devalvacija, nezaposlenost, siromaštvo... Gledaju ispod oka s neprolaznom brigom i patnjom – evo, takve su oči u svijetu novca...

Zato moj narod ima takve oči! One su stalno izbuljene, nikakve napetosti nema u njima. Posvemašnja odsutnost svakog smisla – ali zato, kakva snaga! (Kakva duhovna snaga!) Te oči neće prodati. Ništa neće prodati i ništa neće kupiti. Što god da se dogodi mojoj zemlji. U dane sumnji, u dane turobnih razmišljanja i nevolja – te oči neće trepnuti. Njima je sve božja rosa...

Sviđa mi se moj narod. Sretan sam što sam rođen i odrastao uz poglede tih očiju (ibid.: 52).

S druge pak strane, za Ameriku se pita „odakle toliko samozadovoljstva u svijetu promidžbenih fikcija i reklamnih kalambura“ i zaključuje da „sloboda će tako ostati priviđenje na tom tužnom kontinentu“ (ibid.: 118). Ovdje se, dakako, govori o kapitalističkom sustavu. Amerikanci su „igračke ideologa monopola, marionete kraljeva topova“ (ibid.: 118). Iz navedenog da se zaključiti da se ni prema jednom od dva sustava ne odnosi afirmativno, slobode nema nigdje.

5. Zaključak

Sam Venedikt Jerofejev u posveti Tihonovu svoje stihove naziva tragičnima, a akademik Sergej Petrovič Kapica iz čitave suvremene ruske književnosti Jerofejevljevu poemu smatra formom najblistavijom i sadržajno najtragičnijom (usp. Šnitman-MakMillin 2022: 31). S obzirom na analizu Vladimira Muravjova o „protuironiji“, usuđujemo se složiti s tezom da Venja u prvom redu ne piše s ciljem kritiziranja zbilje i režima. Josif Brodski rekao je da je *Moskva – Petuški* pisana bez ikakvih pretenzija, kao i ostali njegovi tekstovi, s ciljem da „pusti glas“. I pustio ga je, iz umjetničke je perspektive stvorio postmodernističko remek-djelo i amblem ruskog *undergrounda*, a usputno je iz reakcija Venjičkina lika na zbivanja u svakodnevnom životu uspio kodirati svoje mišljenje o raznim povijesnim, društvenim i političkim temama i zbivanjima. Iz njegova je pisanja sasvim jasno kakav on stav ima o režimu,

a taj stav je – krajnje negativan. Štoviše, sovjetsku stvarnost smatra toliko apsurdnom da je ne kritizira, bijes prelazi u rezignaciju i apatiju, a kritika u protukritiku. Što je dovelo do tog stanja? U vrlo je ranoj dobi ostao bez oca, a istu je sudbinu dijelilo više milijuna ljudi. Majku je također izgubio, isto tako zbog režima. Od rane dobi nije podnosio službenu propagandu i idolatriju. Većinu života proveo je na društvenom dnu, nije podnosio društvene ljestvice. Olakotna okolnost bila je smrt Staljina i djelomično popuštanje stege. Bio je dijelom sovjetske inteligencije koja je rođena između 1925. i 1945. te je na kulturnu scenu stupila u ipak povoljnijim uvjetima. S druge pak strane, Jerofejev nije pobornik revolucija i agresivnosti, po njegovom mišljenju „revolucija postiže ono što treba ako se odvija u srcima, a ne na trgovima“ (ibid.: 133). U suštoj suprotnosti s herojskim, revolucionarnim likom novog sovjetskog čovjeka, Venja preferira jadnike, kukavice i očajnike. On odbija miran, predvidljiv i po društvenom konsenzusu uredan život i sve radi naopako, „ a 'naopako' nije ništa! – nego baš *potpuno naopako*, to jest posve *svinjski*, to jest *antinomično*“ (ibid.: 58). Iz svega navedenog da se zaključiti da ga je većina društva doživljavala odmetnikom, čak otpadnikom – alkoholičarem i beskućnikom. Najčvršća je potvrda odnosa vlasti prema Jerofejevu svakako bila odbijenica da mu se izda izlazna viza za liječenje u „zemlji Sorbonne“. Mogli bismo reći da ga je sovjetski režim najviše ošteti na početku i kraju života, najprije oduzevši mu roditelje, a naposljetku i vlastiti život. Zanimljivo je da Venjička iz poeme umire kada mu jedan od četvorice zabije šilo u grlo. Ako prihvatimo tezu o četvorci Marx-Engels-Lenjin-Staljin, to bi značilo da je sovjetski socijalistički režim ubio Venju zabivši mu šilo u grlo. U svakom slučaju, Jerofejev kao da je predvidio vlastitu smrt dva desetljeća unaprijed. Na petuškinskom kolodvoru Venjička govori: „I ako jednom umrem – a umrijet ću vrlo brzo, znam to, i neću prihvatiti ovaj svijet, upoznat ću ga izbliza i izdaleka, izvana i iznutra ću ga upoznati, ali ga neću prihvatiti [...]“ (ibid.: 165). Do kraja života ostao je dosljedan tim riječima. Također je zanimljivo da mu je posthumno objavljena nedovršena drama o disidentkinji i revolucionarki Fanny Kaplan. Posljednje što je napisao bio je tekst o pokušaju atentata na Lenjina i razočaranju revolucijom koja, rječnikom Francuske revolucije, „jede svoju djecu“.

6. Bibliografija

6.1. Izvori

Erofeev, V. 2003. *Moj očen' žiznennyj put'*. Ur. V. Murav'ev. Moskva. Vagrius.

Erofeev, V. 2001. *Moskva – Petuški. S komentarijama Eduarda Vlasova*. Moskva. Vagrius.

Jerofejev, V. 2001. *Moskva – Petuški i drugi naslovi*. Prev. Lukšić, I. Zagreb. Meandar. Print.

6.2. Literatura

Bolotova, A. 2021. „'On kričal kak rezanyj'. Kak Nikita Hruščov gromil i kuda posylal sovremennih hudožnikov.“ *Dzen*. Web. 8. 1. 2023. <<https://dzen.ru/a/YKJtXUFD8AWXsX28>>

Borisov, M. 2021. „'Graždane, Otečestvo v opasnosti! Naši tanki na čužoj zemle!'“ . *Gazeta*. Web. 18. 1. 2023. <https://www.gazeta.ru/science/2021/10/31_a_14154985.shtml>

Čagadaeva, O., Pivovarov, N. 2022. „Gensek No1: eščë ne vožd', uže ne klerk“ . *Rodina*. Web. 18. 1. 2023. <<https://rg.ru/2022/04/03/100-let-nazad-stalin-stal-generalnym-sekretarem-ck-rkpb.html>>

Čuto, E. 2009. *Kratkij kurs istorii Rossii s praktikumom i kompakt-diskom dlja govorjaščih na horvatskom jazyke*. Zadar. Sveučilište u Zadru. Print.

Dostojevski, F.M. 1975. *Idiot*. Prev. Crnković, Z. Znanje. Zagreb. Print.

Jegorov, O. 2020. „GULAG: Glavni logori sovjetskog kazneno-popravnog sustava“ . *Russia Beyond*. Web. 2. 12. 2022. <<https://hr.rbth.com/povijest/85868-glavni-logori-gulaga>>

Jergović, M. 2013. „Maksim Gorki: burevjesnik“ . *Subotnja matineja*. Web. 10. 12. 2022. <<https://www.jergovic.com/subotnja-matineja/maksim-gorki-burevjesnik>>

Kamber, D. 2019. „Homofobija u Europi u XX. stoljeću“ . *Dabar*. Web. 21. 12. 2022. <<https://repositorij.unipu.hr/islandora/object/unipu%3A4182/datastream/PDF/view>>

Krečetnikov, A. 2016. „Čego vy, vozmožno, ne znali o vengerskih sobytijah 1956 goda“ . *BBC*. Web. 18. 1. 2023. <<https://www.bbc.com/russian/features-37681229>>

Lauer, R. 2009. *Povijest ruske književnosti*. Prev. Car, M. i Zima, D. Golden marketing. Tehnička knjiga. Zagreb.

Lukšić, I. 2017. „Pustolovine čuvenih djela: Moskva – Petuški Venedikta Jerofejeva“ . *GKR*. Web. 10. 10. 2022. <<https://gkr.hr/Magazin/Teme/Pustolovine-cuvenih-djela-Moskva-Petuski-Venedikta-Jerofejeva>>

- Lukšić, I. Užarević, J. 1992. *Ruska književnost u hrvatskim književnim časopisima 1945 – 1977*. Zagreb. Hrvatsko filološko društvo.
- McMillin, S. 2019. „Ja ne spešu', Venedikt Erofeev i Dafni Skillen“. *ResearchGate*. Web. 5. 12. 2022
- Martin, D. 1995. „Podpol'nye' èlementy v Moskve – Petuškah Venedikta Erofeeva“. *JSTOR*. Web. 19. 12. 2022. <<https://www.jstor.org/stable/43270274>>
- Paska, I. 2018. „5 ideja Viktora Frankla koje će vam promijeniti život“. *Existentia*. Web. 22. 11. 2022. <<https://existentia.com.hr/5-ideja-viktora-frankla-koje-ce-vam-promijeniti-zivot/>>
- Pawlikowski, P. 1990. *From Moscow to Pietushki: A Journey with Benedict Yerofeev*. [film]. Web. 1. 12. 2022. <<https://www.youtube.com/watch?v=iHY-zJBolyI>>
- Perrin, O. 2018. „L'été 68: la Tchécoslovaquie envahie, fin du Printemps de Prague“. *Le Temps*. Web. 18. 1. 2023. <<https://www.letemps.ch/opinions/lete-68-tchecoslovaquie-envahie-fin-printemps-prague>>
- Podrabinek, A. 2015. „Otečestvennaja ili mirovaja?“. *Radio Svoboda*. Web. 10. 1. 2022. <<https://www.svoboda.org/a/26952944.html>>
- Prudnikov, V. 2019. „Moskva – Petuški. K 50-letiju netlennogo proizvedenija posvjaščaetsja.“ *Institut fotografii*. Web. 22. 11. 2022. <<http://mipap.ru/moskva-petushki>>
- Puđak, M. 2019. „Distinktivan um umjetnika – devijatnost i formacija habitusa.“ *Dabar*. Web. 7. 12. 2022. <<https://repozitorij.hrstud.unizg.hr/islandora/object/hrstud:2102>>
- Service, R. 2014. *Povijest suvremene Rusije. Od carizma do 21. stoljeća*. Prev. Buble, M., Bunčić A. i Uglješić, N. Zagreb. Sandorf. Print.
- Skoropanova, I. S. 2001. *Russkaja postmodernitskaja literatura. Učebnoe posobie*. Moskva. Flinta. Nauka.
- Sokolov, M. 2022. „Pri nēm ne stydno bylo žit““. *Radio Svoboda*. Web. 22. 11. 2022. <<https://www.svoboda.org/a/pri-nyom-ne-stydno-bylo-zhitj-/32012317.html>>
- Šnitman-MakMillin, S. 2022. *Venedikt Erofeev „Moskva – Petuški“ ili The rest is silence*. Moskva. Naučnaja biblioteka.
- Šundov, Z. 2001. „Može li se Nietzschea pretvoriti u postmodernista?“. *Matica hrvatska*. Web. 19. 12. 2022. <<https://www.matica.hr/kolo/285/moze-li-se-nietzschea-pretvoriti-u-postmodernista-19848>>
- Torre, R. 2015. *Alkoholizam: prijatnja i oporavak*. Zagreb. Profil. Print.
- Užarević, J. 2020. *Ruska književnost od 11. do 21. stoljeća*. Zagreb. Disput. Print.

Zemskov, V. 2012. „O masštabah političeskih repressij v SSSR“. *Politpros*. Web. 18. 1. 2023. <<https://www.politpros.com/journal/read/?ID=783>>

Sažetak

„Moskva – Petuški“: društveno-politički status Venjičkina lika

Poema *Moska – Petuški* Venedikta Jerofejeva postmodernističko je remek-djelo i amblem ruskog *undergrounda*. Autor u prvom redu ne piše s ciljem kritiziranja režima, iako iz reakcija njegova pseudoautobiografskog lika na zbivanja u svakodnevnom životu doznajemo i mišljenje o raznim društveno-političkim temama. Vladimir Muravjov ističe protuironiju kao bitnu karakteristiku Jerofejevleva stila. Sam nam autor već u posveti ističe tragičnost kao svojstvo svog teksta. Venedikt Jerofejev većinu je života bio smatran odmetnikom od društva, pijancem i propalicom. Iz njegove biografije doznajemo da ga je sovjetski režim najviše oštetio u djetinjstvu oduzevši mu roditelje i na kraju života kada je dobio odbijenicu za izlazak iz države iz zdravstvenih razloga. Sam lik Venjičke Jerofejeva ne podržava nasilne revolucije, preferira jadnike, kukavice i očajnike. Ubijen je na kraju poeme kada mu jedan od četvorice muškaraca koji su ga slijedili zabode šilo u grlo. Široko je prihvaćena teza da navedenu četvorku predstavljaju Marx, Engels, Lenjin i Staljin, što bi, promatrajući djelo iz društveno-političke perspektive, značilo da ga je sovjetski socijalistički režim lišio života. Venedikt Jerofejev umire 1990. godine od posljedica raka grla.

Ključne riječi: Venedikt Jerofejev, Moskva – Petuški, Sovjetski Savez, *underground*, protuironija, postmodernizam

Резюме

«Москва – Петушки»: социально-политический статус героя Венички Ерофеева

С художественной точки зрения, Ерофеев создал постмодернистский шедевр и эмблему русского андеграунда, а в реакции персонажей на события повседневной жизни автор закодировал свое мнение на разные исторические, социальные и политические темы. Можно согласиться, что Ерофеев, в первую очередь, не пишет с целью критики советского строя. Венички Ерофеев в своем посвящении Тихонову называет свои стихи трагическими. По словам Владимира Муравьева, противоирония является важнейшим качеством ерофеевского художественного сообщения. Большую часть своей жизни он

провел «на дне» общества. Ерофеев не сторонник революций и насилия. В отличие от героического, революционного образа нового советского человека, Веня предпочитает бедных, отчаявшихся людей. Лучшим индикатором отношения властей к Ерофееву был запрет на выезд из России, когда ему это было жизненно необходимым. Что касается поэмы, очень важным является вопрос, кто та четверка, которая убила Веню, вонзив ему шило в горло? Если принять теорию о четверке Маркс-Энгельс-Ленин-Сталин, то это будет означать, что советский социалистический строй лишил его жизни. Венедикт Ерофеев скончался в 1990 году от рака горла.

Ключевые слова: Венедикт Ерофеев, Москва – Петушки, Советский Союз, андерграунд, противоирония, постмодернизм

Abstract

"From Moscow to Pietushki": socio-political status of the character of Venya Yerofeyev

Venedikt Yerofeyev managed to create a postmodernist masterpiece and an emblem of the Russian underground. The author himself defines his verses as tragic. We dare to agree with the Muravjov's thesis that Venya does not primarily write with the aim of criticizing soviet reality and its regime. He also points out counter-irony as a significant characteristic of Yerofeyev's style. Through his character's reactions to events in everyday life, the author expresses his opinion on various historical, social and political topics and events. Yerofeyev is not a supporter of revolutions and aggressiveness. In stark contrast to the heroic, revolutionary image of the new Soviet man, Venya prefers cowards, weak and desperate people. From all of the above, it can be concluded that the majority of society saw him as an outlaw and an alcoholic. The strongest confirmation of the government's attitude towards Jerofejev was certainly the refusal to issue him an exit visa for a much-needed treatment in Paris. It is interesting that in the poem Venya dies when one of the four men who were following him sticks an awl in his throat. If we accept the Marx-Engels-Lenin-Stalin theory, it could be seen as the Soviet socialist regime killed Venya. Venedikt Yerofeyev died in 1990 from throat cancer.

Keywords: Venedikt Yerofeyev, From Moscow to Pietushki, Soviet Union, underground, counter-irony, postmodernism